

Az orosz politika egy éve a Navalnij-merénylettől a dumaválasztásig

Az Alekszej Navalnij tavaly augusztusi megmérgezését követő máig tartó egy évben jelentős változások történtek az orosz belpolitikában. Oly jelentősek, hogy azok csak a rendszer 2012-es nyári represszív fordulatához mérhetők. Akkor a hatalom – az egyaránt elcsalt 2011-es év végi dumaválasztást és a következő év márciusában megtartott elnökválasztást követően – a társadalom nem túl széles, de annál aktívabb csoportjainak heves tiltakozásával találta szemben magát. A Kreml váratlanul nehéz helyzetbe került. Sokáig nem tudta eldönteni, hogy milyen taktikát kövessen: tárgyaljon a tüntetőkkel, vagy erőt mutasson. Helyzetét kényessé tette az a körülmény, hogy az alsóházi választás után alig néhány hónappal kellett az elnökválasztást lebonyolítani, amelynek tétje az volt, hogy Putyin fölényes győzelemmel tud-e visszatérni az elnöki székbe. A Medvegyev mellett miniszterelnöki posztot betöltő Putyinnak elemi érdeke volt, hogy már a választás első fordulójában elnyerje a szavazatok több mint felét, és ne kényszerüljön második körös megmérettetésre. Ilyen körülmények között egyáltalán nem volt mindegy, hogy a tüntetőkkel szemben sikerül-e megfelelő taktikát találni. Ebben a szorult helyzetben a Kreml végül úgy döntött, hogy nem élezi a konfliktust, és úgy tesz, mint-

ha hajlandó lenne tárgyalni, sőt még azt a lehetőséget is meglebegettette, hogy kész a legitimitásában megkérdőjelezett dumaválasztást belátható időn belül megismételni.

De amint sikeresen megtörtént Putyin első körben való megválasztása, a Kreml taktikát váltott, és a nyár közepén represszív törvények és törvénymódosítások sorát fogadtatta el a dumával. Ekkor vette kezdetét az internet politikai célú ellenőrzése, és elfogadták a tüntetések feltételeinek jelentős megszigorítását. Újrafogalmazták a hazaárulás tartalmát, és a rágalmozás tényállását visszavezették a büntetőügyek közé. Ugyancsak ekkor hoztak törvényt a homoszexualitás propagandájának tilalmáról, és kiegészítették a civil szervezetekre vonatkozó törvényt az „idegen ügynök” passzussal.

Mindezen változtatások együttes célja egyfelől a rendszeren kívüli ellenzékkel együttműködni kész társadalmi csoportok megfélemlítése és a nyilvános tiltakozástól való elriasztása, másfelől pedig a vidéki, értékrendjében dominánsan konzervatív társadalmi csoportok megnyerése volt. Putyin és környezete kénytelen volt szembesülni azzal, hogy a nagyvárosi középosztály, annak is az államtól független része, elfordult tőle, és társadalmi bázisa a vidéken élő, kevésbé tájékozott rétegekre szűkült. Ha nem is kizárólag,

de döntő részben már csak rájuk számíthatott, meg a könnyen mozgósítható és jórészt kiszolgáltatott állami alkalmazottakra. Ez volt az a pillanat, amikor Putyin felismerte magában a konzervatív gondolkodót és politikust, és elkezdett olyan nyelven beszélni, amilyenen korábban soha nem beszélt. Az utóbbi egy évben ehhez a 2012-es politikai fordulathoz fogható változások mentek végbe Oroszországban, aminek nyitányát a Navalnij elleni merényletkísérlet jelentette. A gyorsan leleplezett és a hatalom számára felettébb kínos kudarc után az események felgyorsultak, és a rezsim újabb szigorítások sorával próbálta megerősíteni helyzetét.

Azok után, hogy híre ment Navalnij megmérgezésének, és rövid időn belül azt is bizonyították, hogy a merényletkísérletet a 2018 tavaszán a Salisburyben elhíresült bináris ideggázzal, a Novicsokkal követték el, kevés kétség maradt az orosz titkosszolgálatok érintettségét illetően. Ugyanakkor az is nyilvánvaló volt, hogy a Kreml nemcsak hogy mindent tagadni fog, de még vizsgálatot sem hajlandó indítani az ügyben. Arra azonban kevesen számítottak, hogy Moszkva nem éri be ennyivel, és előbb Németországot, majd magát Navalnijt vádolja meg a merénylet elkövetésével. Az utóbbit maga Putyin adta elő az egyik Macronnal folytatott telefonbeszélgetésekor. De a hatalom cinizmusa ezzel nem ért véget. A Berlinben hónapokon át gyógykezelt, majd onnan januárban visszatérő orosz ellenzéki politikust – arra hivatkozva, hogy nem tett elég a büntetés-végrehajtási hatóság-nál való rendszeres jelentkezésnek – januári hazatérésekor a moszkvai

reptéren azonnal őrizetbe vették, majd másnap harminc napra előzetes letartóztatásba helyezték.

Más kérdés, hogy ebben a politikai ütközetben nemcsak a Kreml volt eltökélt, de Navalnij is, aki „betárazva” tért vissza hazájába. Berlini tartózkodása idején fejezte be ugyanis azt a nagyszabású, munkatársaival közösen készített filmjét, amelyben Putyin fényűző gelendzsiki palotáját megmutatta. A *YouTube*-ra feltöltött filmre már az első héten több mint 80 millióan kattintottak, és fél év múltával 118 millióan néztek bele – még ha nem is nézték feltétlenül végig –, a többségük Oroszországból. A film annak ellenére, hogy óriási figyelmet keltett, csak keveseket győzött meg arról, hogy a bemutatott palotához Putyinnak köze lenne. A moszkvai független közvélemény-kutató intézet, a Levada Központ februárban végzett felmérése szerint arra a kérdésre, hogy a film megnézése után hogyan változott meg a Putyin-hoz való viszonya, a megkérdezettek mindössze 17 százaléka válaszolta azt, hogy romlott, míg 77 százaléka úgy foglalt állást, hogy változatlan maradt. Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy hitelt érdemlőnek tartja-e a filmben látottakat, a válaszadók 33 százaléka mondta azt, hogy nem, míg 37 százaléka, hogy igen, azzal a megkötéssel, hogy a film állításait nehéz ellenőrizni. És csak a megkérdezettek 17 százaléka állította határozottan, hogy igaznak tartja a filmben látottakat.

Elgondolkodtató adatok. Nehéz meggyőző magyarázatot találni rájuk. Valószínűleg több körülmény is közrejátszott abban, hogy a válaszok ilyen arányban alakultak. Egyrészt szerepe lehetett ebben annak a kö-

rülménynek, hogy ott, ahol nincs demokratikus nyilvánosság – és Oroszországban már jó ideje nincs –, erős fenntartásokkal kell kezelni a közvélemény-kutatások eredményét, kiváltképp akkor, amikor a felmérés direkt módon kérdez rá a hatalom iránti lojalításra. Ilyenkor ugyanis a válaszadók az egyébként megszokottnál is óvatosabbak. Másrészt a válaszok alakulásában közrejátszhatott az orosz társadalom jelentős részét jellemző konformizmus is. Nehéz ugyanis megbékélni azzal, hogy a politikai vezetők korruptak, és életmódjuk felfoghatatlanul fényűző, miközben a lakosság egyre növekvő része elszegényedik. Jobb ehelyett azt gondolni, hogy mindez nem igaz, nem ilyenek a vezetőink, kiváltképp nem ilyen Putyin. Harmadrészt a kormányzati ellenpropagandának is szerepe lehetett ebben. A Kreml ugyanis – némi tanácstalanság után – „begyűjtotta a rakétákat”, és óriási erővel próbálta kétségbe vonni és eljelentékteleníteni Navalnij filmjének állításait. Ezt azonban nagyon sajátosan tette. Nem a filmben elhangzó ténybeli megállapításokat próbálta cáfolni, hanem olyasmiket, amiket a film nem is állított. A kormányzati propaganda kitartóan szajkózta, hogy a palota nem is Putyiné, hanem valaki másé. Csakhogy Navalnij filmje ezt nem is állította. Azt azonban igen, hogy közpénzek felhasználásával, trükkös elsíbolásával Putyinnak épült a fényűző dácса. A film címe sem az, hogy Putyin palotája, hanem *Palota Putyinnak*. Ami azért nagy különbség, és mutatja, hogy a film készítői pontosan tudták, hogy miről akarnak beszélni, és mit akarnak állítani. De bármi is magyarázza a film Levada Köz-

pont által mért feltűnően mérsékelt hatását az orosz társadalomra, az alkotás – no meg a Navalnijjal szembeni hatalmi arrogancia – azt azért mégis elérte, hogy alig egy héttel a nyilvánosságra hozatala után Oroszország-szerete példátlanul sokan tüntettek.

A január 23-i tüntetés több tekintetben más volt, mint a korábbiak. Ezúttal a tiltakozások nem korlátozódtak az ország két metropoliszára, Moszkvára és Szentpétervárra. És még csak arra a további 13 egymilliónál népesebb városra sem, ahol többnyire eddig is megszokott volt, hogy az emberek, ha okuk volt rá, kimentek tüntetni. Ezúttal nem csak ezeken a helyeken, hanem összesen 112 városban vonultak utcára. Hogy pontosan mennyien, nehéz megítélni. Országosan valószínűleg két-háromszázezren lehettek. A legtöbb beszámoló szerint Moszkvában 40 ezren mehettek utcára, de akadt olyan tekintélyes elemző is, aki szerint legalább kétszer ennyien voltak. Az egykori birodalmi fővárosban, Szentpéterváron 20 ezren vonultak végig a Nyevszkij sugárúton, és próbálták eljutni a Szenátus térre, arra a helyre, ahol 1825-ben alkotmányt követelve felsorakoztak a dekabristák. A beszámolók szerint a tüntetés csúcspontján a tömeg a Kazanyi székesegyháztól egészen a Palota tér szomszédságában álló Admirálisig ért, a felvonulók teljes szélességében megtöltötték a sugárutat. Az elmúlt immár több mint húsz évben, amióta Putyin áll az ország élén, az elnök szülővárosában ilyen tömeges tiltakozásra soha nem volt példa. Az is újdonságnak számított, hogy szinte nem akadt olyan regionális központ – amiből most épp nyolcvanöt van

–, ahol ne vonultak volna utcára viszonylag nagy számban tüntetők. Azt azonban a szervezőknek egyelőre nem sikerült elérniük, hogy a tiltakozási hullám eljusson a járési székhelyekig is. Az ugyanis továbbra is kivételesnek számít, ha ezekben a kisebb városokban is tüntetnek. De már erre is akadt példa, miközben korábban ilyenre még soha nem került sor. Vagyis a tiltakozási hullám elkezdett olyan helyekre is áttérjedni, ahol eddig vagy a közöny, vagy a megfélemlítettség uralkodott.

Ennek ellenére sokan vélekednek úgy, hogy kevesen tüntettek január végén. Mert mi oka lenne a hatalomnak félnie, ha egy 146 milliós országban pár százezren kimennek az utcára tiltakozni? Valóban alig-ha kell a Kremlnek attól tartania, hogy az utcai tüntetések rövid időn belül megdöntենék a rendszert. Ez biztosan nem fenyegeti. Konzolidált autokráciát az utcán nem lehet leváltani. Amíg a jól tartott erőszakapparátusok lojálisak, és a hatalmi elit egységes, az autokratáknak nincs mitől tartaniuk. Ennek ellenére súlyos hiba lenne a rendszernek elbiznias magát, és úgy tennie, mintha pár százezer ember tiltakozása nem jelentene semmit. Nagyon is jelent, mert azok az emberek, akik január végén és február elején kimentek tüntetni, komoly kockázatot vállaltak. A hatalom ugyanis 2012 nyarától folyamatosan szigorítja a tüntetések megszervezésének és engedélyezésének feltételeit. Ez a folyamat azok után kezdődött, hogy a 2011 decemberében tartott dumaválasztást durván elcsalták, és a nagyvárosokban, mindenekelőtt Moszkvában, hónapokon át tartó tüntetéssorozat kezdődött. A szüle-

tőben lévő városi középosztály lázadása felkészületlenül érte a Kremlt, és egy ideig nem is tudta, hogy mit tegyen a kialakult helyzetben. Nem mert erőszakkal fellépni, mert 2012 márciusában elnökválasztást kellett tartania, amelyen Putyin – négyévi kihagyás után – visszatérni készült. Ám amint újra Putyin lett az elnök, elkezdődött az a törvénymódosítási dömping, ami 2012 nyarán radikálisan átszabta a belpolitikai küzdőtér szabályait. Ennek részeként rendkívüli módon megszigorították a tüntetések szervezésének feltételeit, és többszörösére emelték a tüntetések kapcsán kiszabható büntetési tételeket. Ma már ott tart a rendszer, hogy minden tüntetést legfeljebb tizenöt nappal az esemény előtt, de nem később, mint tíz nappal a tervezett időpontot megelőzően kell engedélyeztetni. A hatóságok pedig, ha végül megadják az engedélyt, rendszeresen olyan félreeső helyet jelölnek ki, ahol a tüntetés – legyen az bármilyen nagy is – értelmét veszti, mert a tüntetőkön kívül alig értesül róla bárki is. Vagyis a demonstráció épp azt a funkcióját veszíti el, ami miatt szervezik. Nem véletlen, hogy az ellenzék leszokott arról, hogy a hatóságokkal egyezkedjék, mert tudja, hogy mire számíthat. Az év elejei tüntetésekkor a szervezők már csak azért sem akartak a helyszínről tárgyalni, mert úgy gondolták, hogy ha a hatalom ilyen arcátlanul figyelmen kívül hagyja saját szabályait, és törvénytelenül elfogatóparancsot ad ki Navalnij ellen, majd őrizetbe veszi, akkor nincs miért egyezkedni vele, és azt a látszatot kelteni, hogy ebben az országban minden mindig a törvényeknek megfelelően történik.

Amikor ez a pár százezer ember utcára vonult, akkor ezt sok helyen nemcsak a rendkívüli hidegben, a pandémia körülményei között tette, de annak tudatában is, hogy súlyos büntetés fenyegeti. Legutóbb 2020 decemberében változtattak a tüntetések szabályozásán, aminek következtében ma már – ha valaki feltartóztatja az utcai forgalmat – akár letöltendő börtönbüntetésre is ítéltető. Ennek ellenére százezrek vonultak utcára, és a több helyen brutálisan fellépő rendvédelmi erők sem tartották ettől őket vissza. Gorbacsov és Jelcin idején Moszkvában még valóban voltak milliós tüntetések is, de azok – ahogy az orosz ellenzékiek fogalmazznak – még „vegetáriánus idők” voltak. A rendőrök senkit nem bántottak, csak a rend fenntartásában működtek közre. De hol vannak ma már ezek az idők? Aki ma Oroszországban kimegy tüntetni, nagyon komoly kockázatot vállal. Nem csak azt kockáztatja, hogy durván megverik, de azt is, hogy utólag eljárást indítanak ellene. Ráadásul azok többségének, akik kimennek tüntetni, nincs parlamenti képviselőjük. A Kreml már a 2003-as dumaválasztáskor gondoskodott arról, hogy az alsóházba csak neki engedelmes pártok kerüljenek. A liberális és szociálliberális értékrend már csaknem két évtizede képviselő nélkül van, miközben az orosz társadalomban kialakult egy nem túl széles városi középosztály, amely igényelné ezt. Parlamenti képviselő nélkül viszont e rétegnek nincs más választása, mint a tüntetés.

Abban, hogy az év elején még ilyen sokan mentek tüntetni – a személyes bátorságon és a rendszerrel szembeni általános elégedetlenségen túl – nyilvánvalóan meghatározó szerepe

volt mindannak, ami Navalnijjal történt. Nem elég, hogy a hatalom tiltott vegyi fegyverrel, vagyis olyan eszközzel, aminek nem volna szabad léteznie, megpróbálta megölni, de azok után, hogy visszatért berlini kórházi kezeléséről, ahol megmentették az életét, a seremetyevói reptéren rögtön őrizetbe vették. Független orosz jogászok határozottan állítják, hogy már annak az elfogatóparancsnak a kiadása is törvénytelen volt, aminek alapján előállították. Azt ugyanis csak abban az esetben lehetett volna kiadni, ha a Büntetés-végrehajtási Szövetségi Szolgálat (FSZIN) keresetét – amelyben a hatóság kéri Navalnij felfüggesztett szabadságvesztésének letöltendőre változtatását – a bíróság megalapozottnak találja, és elrendeli a büntetési forma megváltoztatását. Navalnij esetében azonban nem így jártak el. A büntetés-végrehajtás közvetlenül a rendőrséghez fordult, ami aztán még december végén – amikor kiderült, hogy az ellenzéki politikus visszatér Oroszországba – simán kiadta az elfogatóparancsot, s annak alapján őrizetbe is vették, majd a kerületi rendőrkapitányságra kitelepülő kerületi bíróság elrendelte harminc napra történő előzetes letartóztatását. Ez így együtt még a sokat látott oroszoknak is sok volt, legalábbis azoknak, akik tisztában voltak azzal, hogy ez a cinikus hercehurca valójában min alapult.

Az ellenzéki politikust azonban nemcsak rendszeres jelentkezésének elmaradásával vádolták meg. Időközben újabb köztörvényes ügyet is fabrikáltak ellene. Az ügyészség vizsgálatot indított sikkasztás miatt is. A hatóság szerint Navalnij az alapítványához befolyt adományok

egy részét saját céljaira használta. Ez minden bizonnyal épp olyan koncepciók ügy, mint amilyen az volt, amiben bűnösnek mondták ki az Yve Rocher oroszországi leányvállalatának megkárosításáért. Hiába nyilatkozott a cég vezetése, nem is egyszer, hogy a vállalatot semmiféle kár nem érte, a bíróság ezt figyelmen kívül hagyta, és Navalnijt három és fél éves felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte. Erre a hatalomnak akkor azért volt szüksége, mert a jogerős bírói döntésre hivatkozva megakadályozhatta az ellenzéki politikus indulását a 2018-as elnökválasztáson. Utóbb kiderült, hogy ez az ítélet arra is jó lett, hogy idővel letöltendőre változtathassák. 2014 decemberében, amikor az eredeti ítélet megszületett, a hatalom még nem merete vagy még nem akarta Navalnijt börtönbe juttatni. 2021-ben azonban már igen, és eközben a Kremlt sem a hazai közvélemény, sem a külföldi kritikus hangok egy pillanatig nem aggasztották. Az utóbbiak csak megerősítették abban, hogy jó úton jár. Mert a kormányzat szerint ha valakit ilyen hangosan véd a nyugati sajtó és megannyi nyugati politikus, az csak azért lehet, mert Navalnij az ő emberük. Hat évvel korábban még volt jelentősége annak, hogy mit gondol a közügyek iránt érdeklődő oroszországi polgár az ügyről, és annak is, hogy mit írnak erről a vezető nyugati lapok. 2021-re azonban mindkettő jelentőségét veszítette.

Miközben letöltendőre változtatták Navalnij büntetését, még egy ügyben jártak el ellene. Egy második világháborús veterán rágalmozással vádolta meg az ellenzéki politikust, aki kikelt az ellen, hogy a hatalom háborút megjárt idős embereket

használ fel politikai célokra. Az eljáró bíróság példás gyorsasággal meg is hozta ítéletét, és 850 ezer rubel – mintegy 3,5 millió forint – megfizetésére kötelezte Navalnijt. Ezek az események kevés kétséget hagytak afelől, hogy az ellenzéki politikus, amíg Putyin Oroszország elnöke, aligha fogja elhagyni a börtönt. Újabb és újabb büntetőügyeket kreálnak majd ellene, és eközben minden börtönben töltött napját pokollá teszik. Arról, hogy ebben a kérdésben senkinek ne lehessen semmiféle kétsége, az orosz propagandatévé, az RT vezetője, Margaritta Szimonjan gondoskodott, aki több televíziós szereplésében azt ajánlotta, hogy Navalnijt hazaárulásért kellene elítélni, azért ugyanis akár húsz év is kiszabható. Egyelőre azonban a hatalom nem fogadta meg propagandistájának a tanácsát, helyette más megoldást választott, és elkezdte Navalnij szervezeti hátterét – alapítványát és annak fórumait – felszámolni.

Joggal merül fel a kérdés, hogy miért is volt olyan fontos Navalnij kiiktatása, a politikai küzdőtérből való kiemelése. Ennek több oka is lehetett. Mindenekelőtt az, hogy idén szeptember közepén alsóházi választásokat tartanak. Navalnijnak ugyan nincs pártja – tizenegyszer utasították vissza pártbejegyzési kérelmét –, de országos hálózattal rendelkező alapítványa komoly mozgósító erővel bírt. Ma már úgy tűnik, hogy a hatalom hibázott akkor, amikor nem engedte, hogy az ellenzéki politikus pártot alapítson. Ha megethette volna, ma valószínűleg jóval kisebb problémát jelentene, mint így. Ha azok után, hogy „nacionalista elhajlása” miatt a szociálliberá-

lis Jablko pártból kizárták, pártot alapíthatott volna, ma pártja egyike lenne a nem túl népes és nem különösebben sokak által támogatott pártoknak, Navalnij pedig a nem különösebben befolyásos pártpolitikusoknak.

De mert nem engedték, hogy pártja legyen, elkezdte a hatalmi elitet ott támadni, ahol a leginkább sebezhető. 2011-ben létrehozott korrupcióellenes alapítványa az évek során rendkívül sikeresnek bizonyult. Téma ugyanis akadt bőven. Navalnij országosan ismert politikussá 2011–2012 fordulóján vált, amikor is egyike volt az elcsalt választások elleni tüntetések szervezőinek. A tiltakozások azonban 2012 nyarára lecsengtek, és Navalnij, ha nem váltott volna „profil”, egyikévé válhatott volna a gyorsan elfelejtett ellenzéki politikuskoknak. De váltott, és elkezdett a korrupció elleni küzdelemre koncentrálni, és egyre ismertebbé vált. Ezzel párhuzamosan mind távolabb került korai „nagyorosz” nacionalizmusától, és egyre inkább a születőben lévő oroszországi középosztály egyik szószólója lett. Ha ma pártot alakíthatna, akkor ez a párt alighanem egy jobboldali középpárt lenne, amelyik szót emel a politikai és polgári szabadságjogokért, vagyis szabad és fair választásokat, független bíróságokat, sajtó-, szólás- és gyülekezési szabadságot követelne, és persze jó kormányzást, kevesebb bürokráciát és kevesebb korrupciót. Szociális jogokért aligha emelne szót, noha tisztában van azzal, hogy a rossz és korrupcióval terhelt kormányzás az egyik oka annak, hogy az orosz társadalom 2014 – vagyis az ukrajnai orosz beavatkozás – óta egyre inkább elszegényedik.

Mára Navalnij külpolitikai nézetei is meglehetősen távol kerültek attól, mint amilyenek tíz-tizenkét éve voltak. A 2008-as ötnapos grúz–orosz háború idején teljes mellszélességgel állt ki az orosz katonai akció mellett, sőt a Kremlt még határozottabb fellépésre szólította fel. Az ukrajnai beavatkozás idején már jóval visszafogottabb volt, nem örült a Krím anektálásának, de a félsziget visszadását egy újabb, valódi nemzetközi megfigyelés mellett megtartott helyi népszavazás eredményétől tenné függővé. Eltökélt, rendkívüli munkabírási politikus, akivel ugyanakkor nehéz szövetséget kötni, mert hiányzik belőle a kompromisszumkészség. Ez az attitűd a korrupció elleni küzdelemben érthető és értékes vonás, ám az autokráciával szembeni politikai harcban komoly hiányosság, ahogy a politika demokratikus gyakorlásában is. Mivel Navalnijt nem engedték pártpolitikusi pályára lépni, csak feltételezhetjük, hogy milyen pártvezető vált volna belőle. Az azonban jól látszik, hogy Putyin és környezete annak ellenére is komoly kockázatot lát az ellenzéki politikus közéleti szerepvállalásaiban, hogy Navalnij sem elnökjelöltként, sem egy ellenzéki párt vezetőjeként nem jelentene veszélyt a hatalom jelenlegi birtokosaira. Azok mégis úgy gondolják, hogy Navalnij az, aki a már jó ideje kialakított „alternatívánélküliség” állapotában is valamiféle alternatívát jelent. Ilyet azonban egyetlen autokrácia sem engedhet meg magának, még akkor sem, ha ez az alternatíva merőben virtuális. Alighanem ez a magyarázata annak, hogy miért lép fel a hatalom ilyen ádáz szenvedéllyel Navalnijjal szemben.

Az autonómiák kis szigeteit persze nemcsak ezért kell felszámolni, hanem azért is, mert a hatalompárt, az Egységes Oroszország a közelgő al-sóházi választások előtt nincs igazán jó formában. A Kreml parlamenti támaszát jelentő párt – noha a dumában a mandátumok több mint háromnegyedét birtokolja – egyre népszerűtlenebb. Könnyen lehet, hogy ősszel ugyanaz fog történni vele, mint történt 2011-ben, vagyis ahhoz is durván csálni kell, hogy legalább az abszolút többséget megszerezze. Ha Navalnij szabadlábban maradt volna, csak tetézte volna a Kreml gondjait. Kiterjedt országos hálózata révén jelentősen befolyásolhatta volna a szavazói magatartást, annál is inkább, mert 2014 óta folyamatosan csökken a lakosság reáljövedelme, és a társadalom egyre nagyobb része elégedetlen a kardcsörtető putyini külpolitikával.

Ráadásul a koronavírus-járvány következményei is rendkívül súlyosak. Az augusztusban tetőző harmadik hullám idején a napi mortalitás meghaladta a 800 főt, ami azt jelentette, hogy ebben az időszakban a járvány miatti globális elhalálozás 10 százalékát Oroszország adta. Vagyis a közhangulat egyáltalán nem kedvez a hatalompártnak, és ezzel a Kremlben is tisztában vannak. És azzal is, hogy az Egységes Oroszországnak győznie kell, mert a mára kialakult korporatív rendszer egyik tartópillére a hatalompárt alkotmányozó többséget birtokló parlamenti jelenléte. Ennek meg kell lennie még azon az áron is, hogy ismét nőni fog azok aránya, akik kétségbe vonják majd a választás tisztaságát. Az előző, 2016 szeptemberében tartott dumaválasztás tétje nemcsak az al-

kotmányozó többség visszaszerzése volt, hanem az is, hogy a választást ne kísérjék olyan botrányok, mint 2011-ben. Okulva ebből, a hatalom öt éve kísérletet sem tett a moszkvai és a szentpétervári részvételi arány manipulálására, tudván, hogy ezzel ismét kockára tenné a választás legitimitását. Meg is lett az eredménye. Egyfelől példátlanul alacsonyan alakult e két helyen a részvételi arány, épphogy elérte a szavazati joggal rendelkezők egyharmadát. Másfelől a Levada Központ felmérése szerint a választást a megkérdezettek 46 százaléka tisztességesnek találta, míg ez az arány 2011-ben csak 35 százalékos volt. Most viszont – minden jel szerint – a hatalom nem fog a választás legitimitása miatt különösebben görcsölni.

De hogy ezt megtehesse, ahhoz átfogó támogatást kellett indítania a civil szervezetek, a jogvédő csoportok és a sajtó még megmaradt független szereplői ellen. Vagyis Navalnij és alapítványa kiiktatása az egyik alapfeltétele volt annak, hogy a Kreml a most következő dumaválasztáson szinte bármit megteheszen következmények nélkül. Erre annál is inkább szüksége van, mert a hatalompárt, az Egységes Oroszország nem áll jól. Januárban a párt vezetése még úgy gondolta, hogy a szeptemberi dumaválasztáson szervezetük Moszkvában – 45 százalékos részvételi arány mellett – a szavazatok 45 százalékát tudja majd elnyerni. Ám közvetlenül a választás előtt, augusztus végén már csak azal számoltak, hogy mind a részvételi arány, mind a megszerzett voksok aránya nem lesz több 35 százaléknál. De még ez a lefelé módosított prognózis is egyre valószínűtlenebb-

nek tűnik. Ezt mutatják ugyanis a legutolsó közvélemény-kutatási adatok. A Kreml felügyelete alatt működő intézet, a VCIOM augusztus közepén, vagyis alig egy hónappal a választások előtt már azt mérte, hogy a hatalompárt országosan csak a lakosság alig több, mint 27 százalékanak szavazatára számíthat. A másik nagy, ugyancsak kormányzati ellenőrzés alatt álló intézet, a FOM kutatási eredménye alig tér el ettől. Ezek az adatok a hatalom számára már csak azért is felettébb nyugtalanítók, mert a két történelmi fővárosban az Egységes Oroszország támogatottsága hagyományosan mindig lényegesen alacsonyabb az országos átlagnál.

Ugyanakkor majdnem biztosnak tűnik, hogy a Navalnij elleni fellépés hátterében nem csak stratégiai megfontolások állhattak, de érzelmi is. Nehézen hihető, hogy Putyint ne ragadták volna el indulatok a neki épített palotát leleplező film bemutatása után. Navalnij ugyanis ott támadta meg az elnököt, ahol leginkább fájhatott neki. A Putyinnal kialakított kép egyik legfontosabb eleme a puritánság. Az elnöki imázs alapvető tartozéka – a határozottság, a munkabírás, a kiváló fizikai állapot mellett – a közjó rendíthetetlen és már-már aszketikus szolgálata. Lehet, hogy az országban vannak gondok, lusták és korruptak a csinovnyikok, de Putyin teszi a dolgát, és ha rajta múlna, mindezek a nyavalyák már rég nem lennének – foglalhatnánk össze azt, amit az orosz társadalom jó része gondol az elnökről. És akkor jön Navalnij a filmjével, és megpróbálja lerombolni a gondosan kialakított képet. Ez nem maradhatott válasz nélkül, de az –

mint arra már korábban utaltunk – meglehetősen sajátosra sikeredett. Az elnök és környezete mindent megtett azért, hogy azt a benyomást keltse, Putyin meg se nézte a filmet, mert annyira nem érdekli. Lehet, hogy így volt, de nem valószínű. Az azonban valószínűnek tűnik, hogy tavaly augusztusban, amikor megszületett a döntés Navalnij megmérgezéséről, annak hátterében csakis stratégiai megfontolások álltak, de a gelendzsiki palota bemutatása után mindaz, ami az ellenzéki politikussal történt, erős érzelmi ellenszenvvel is telítődött. Ha nem így lett volna, nehéz lenne magyarázatát adni annak, hogy miért kellett és kell ma is olyan sokféle módon, szinte kéjes örömmel, nap nap után Navalnijjal leszámolni. Ettől még az sem tartotta vissza a Kremlt, hogy az ellenzéki politikus mondvacsinált bebörtönzése „orosz Mandelát” tud csinálni belőle. Az oroszok körében egyébként is hagyományosan jelen van az igazságtalanul meghurcoltak iránti erős együttérzés. Ennek ellenére Navalnij börtönbe vonulását követően – a január végi tüntetéseket leszámítva – nem mutatkoztak jelei annak, hogy jelentősen nőtt volna a társadalmi tiltakozás. A rendszer ellenfeleit nyilván tovább radikalizálta a Navalnij elleni fellépés, és talán azok körét is növelhetette, akik eddig a rezsim hallgatóságos elfogadói voltak, és most hallgatóságos elutasítóivá váltak, de ennél több egyelőre nem történt.

A belpolitikai helyzet megítélését tovább bonyolította az a körülmény, hogy tavaly év végére teljesen bizonytalanná vált, Putyin maradni vagy távozni készül. 2020 első felében még minden arra utalt, hogy a

gyorsan keresztülvitt alkotmánymódosítással prolongálni akarja hatalmát. Aztán az év második felében sorra születtek azok a döntések, amelyek azt sejtették, hogy mégiscsak távozni készül. Putyin előbb – Medvegyevvel együtt – örökös szenátor lett, ami már önmagában jogi érinthetlenséget biztosított számára. Majd külön törvénybe foglalták az orosz államfők élethosszig tartó és egyben visszamenőlegesen is érvényes jogi immunitását. Mindez azt a benyomást keltette, hogy talán mégiscsak a leköszönését készíti elő, mert miért is kellene 2020-ban jogi védelmet keresni, ha valaki – korábbi elnökségeinek „lenullázásával” – 2036-ig készül hatalmon maradni? Ráadásul, hogy a helyzet még átláthatatlanabb legyen, újra szárnyra kaptak a Putyin állítólagos betegségével kapcsolatos híresztelések. És ezzel az a feltűnő ellentmondás, ami a tavalyi év első és második felének történései között feszül, nagyon is hihetővé tette az elnök súlyosbodó egészségi állapotáról szóló híreket. Ha pedig valóban ez a helyzet – amit persze lehetetlen ellenőrizni –, akkor az már önmagában is feszültté teheti a hatalmi eliten belüli viszonyokat, már csak azért is, mert ilyen körülmények között mindenki elkezd keresni a helyét, kombinál, és készül a jövőre. De az is lehet, hogy amit látunk, az egy jól felépített dezinformáció eredménye. Putyin „különleges műveleteinek” egyike, amivel össze akarja keverni a lapokat, megpróbál bizonytalanságot kelteni, hogy közeledve 2024-hez, a második hatéves mandátumának lejártához, ne kerüljön a „béna kacsa” állapotába. Érdekes ezzel a lehetőséggel is számolni.

Ebben a meglehetősen képlékeny és bizonytalanságokkal teli helyzetben kezdődött az idei év Navalnij visszatérésevel, előállításával, feltételes börtönbüntetésének letöltendőre változtatásával, majd a január végi tüntetésekkel. A békés tüntetőkkel szembeni aránytalanul durva rendőri fellépés már előre vetítette, hogy a hatalom beleunt a bonyolult politikai manőverekbe, és helyette megpróbál új helyzetet teremteni, letarolva a még megmaradt civil szervezeteket, jogvédő csoportokat és oknyomozó portálokat. A jogi eszköztár ehhez már rendelkezésre állt. A nem kormányzati szervezetekre vonatkozó törvény 2012-es nyári kiegészítése az „idegen ügynök” kitételrel lehetővé tette, hogy a kormányzat a számára kellemetlen csoportokat megbélyegezze, a társadalom kevésbé tájékozott része előtt kompromittálja, és olyan bürokratikus terhekkel halmozza el, amik jelentősen megnehezítik működésüket. 2015 nyarán újabb törvényt fogadtak el, ezúttal a „nemkívánatos szervezetekről”. Ez az új jogi norma már nem csak arra ad lehetőséget, hogy a hatalom rossz hírét keltse bármelyik külföldről is támogatott civil szervezetnek vagy alapítványnak, de arra is, hogy betilthassa működését. És ehhez nem is kell bírósági ítélet, elég, ha ezt az ügyészség kezdeményezi. De a büntetőtörvénykezés ezzel nem fejeződött be. Időközben – a terrorizmus elleni harc jegyében – komolyan megszigorították az ún. „szélsőséges nézetek terjesztésének” büntetési tételeit, és elkezdték az új szabályt egyre szélesebb körben alkalmazni. A „szélsőségesesség” vádja szervezetek és alapítványok esetében nem-

csak azt jelenti, hogy lehetővé vált azok gyors betiltása, hanem azt is, hogy az ezekkel a szervezetekkel kapcsolatban állók akár visszamenőlegesen is felelősségre vonhatók, letöltendő börtönbüntetésre ítélték. Ezt a jogi eszköztárat vetették be az elmúlt hónapokban „teljes pompájában”.

Az elmúlt hónapok kormányzati kampánynak részeként – többek között – olyan ismert tényfeltáró portálokat nyilvánítottak „idegen ügynökké”, mint a *The Insider* vagy a *Projekt*. De ugyanerre a sorsra jutott a civil szervezetként működő Jog és Közpolitikai Intézet (Институт права и публичной политики), továbbá számos újságíró, akik vagy a *Projekt*nél vagy a Hodorkovszkij által működtetett *Nyitott Média*-nál (Открытые Медиа) vagy a *Szabadság Rádió*nál (Радио Свобода) dolgoznak. Párhuzamosan ezzel „nemkívánatos szervezetté” nyilvánították a *Projektet* – vagyis nem elégedtek meg azzal, hogy „idegen ügynökké” minősítették –, továbbá az angliai bejegyzésű Hodorkovszkij Alapítványt (Фонд Ходорковского), az Oxfordi Oroszország Alapítványt (Оксфордский Российский Фонд) és az Oroszország Jövője Alapítványt (Фонд будущее России). De betiltottak egy cseh (Компания свободы информации) és egy francia (Европейский выбор) civil szervezetet is. Mindezeket túl blokkolták Navalnij honlapját, továbbá negyven olyan portált, amelyik kapcsolatban állt az ellenzéki politikussal. Elérhetlenné tették a jogvédő *Komanda 29* és a *Gulagu.net* oldalait is, ahogy nem kerülhette el sorsát a tényfeltáró *Dosszié* (Досье) honlapja sem. Augusztus 20-án – a Navalnij elle-

ni merénylet évfordulóján – „idegen ügynökké” nyilvánították a mára egyetlen függetlenként megmaradt tévétársaságot, a *Dozsgyot*, ahogy a tényfeltáró írásairól ismert *Vazsnije Isztorii*t is, együtt jó néhány újságíróval. E bejelentések nyomán immár 43 „idegen ügynök” szervezet, nyomtatott és internetes lapot, valamint magánszemélyt tartanak nyilván. Ezeknek a szervezeteknek, lapoknak és újságíróknak az egyedüli „bűne” az volt, hogy vagy olyan ügyeket tártak az olvasók elé, amik a rezsimre nézve rendkívül kínosak és leleplezők voltak, vagy ügyvédi védelmet biztosítottak a politikai okokból üldözötteknek. Korábban a rendszer még soha nem szánta el magát arra, hogy a civil szervezetek és a független sajtó ellen ilyen átfogó és szinte mindent letaroló támadást indítson. 2011 és 2016 között a hatóságok tizenkét szerkesztőséget számoltak fel vagy ziláltak szét, arra kényszerítve őket, hogy radikálisan változtassanak addigi irányvonalukon. Most viszont alig fél év alatt ennél többet semmisítettek meg, vagyis valóságos szőnyegbombázást hajtottak végre a független sajtó és a civil szervezetek ellen.

A hatalom azonban nemcsak a civil szervezetek és a független sajtó megmaradt felületei ellen indított támadást, gondoskodott arról is, hogy politikai kockázatot jelentő politikusok el se indulhassanak a szeptemberi dumaválasztáson. A Kreml korábban is tudta, hogy a választási szabályok kisebb-nagyobb módosításaival jelentős előnyökre lehet szert tenni, de a közelmúltig tartózkodott attól, hogy látványosan szabja át a versenyfeltételeket. Ez most megváltozott, eyebeek között azzal,

hogy – fellelkesülve a tavaly nyári alkotmánymódosításról döntő „össz-oroszországi szavazás” tapasztalatain – nem egy napra, hanem háromra tűzte ki a parlamenti választást. Ennek a hatalom szempontjából több előnye is van. Egyrészt megkönnyíti a költségvetési szervezeteknél dolgozók mozgósítását. Ez olyan komoly adminisztratív erőforrás a hatalom kezében, amit hiba lenne lebecsülni, ahogy azt a további újítást is, ami immár viszonylag széles körben teszi lehetővé Oroszország egyes területein az internetes szavazást, amit független orosz elemzők egy része ugyancsak a hatalom érdekeit szolgáló innovációnak tekint. Szerintük ugyanis a kevésbé tájékozott szavazópolgárok, akik továbbra is a többséget adják, a voksolásnak ezt a formáját kevésbé tartják biztonságosnak, vagyis számukra kétséges szavazatuk titkossága. Amiből viszont egyenesen következik, hogy szavazatukat inkább adják a hatalompártra, mert abból baj nem lehet.

A rezsim a korporatív rendszerbe beépült pártokkal – a négy parlamentivel és azzal a tizenkettővel, amelyik a regionális közgyűlésekben jelen van – különösebben nem foglalkozik, hiszen azok semmiféle veszélyt nem jelentenek rá. Ám annál inkább foglalkozik a civil társadalom aktivistáival. Ők ugyanis a politikai verseny kellemetlen és kiszámíthatatlan szereplői. Hogy ne okozhassanak meglepetést – vagyis ne nehezítsék a korporatív rendszer működését –, már 2020-ban úgy módosították a választási törvényt, hogy azok, akiket a büntetőtörvénykönyv bizonyos cikkelyei alapján korábban elítéltek, nem gyakorolhatják passzív választói jogukat.

Ebbe a kategóriába tartoznak például azok is, akiket az utcai tüntetések szabályainak megsértéséért többször is megbüntettek. Ők a ma érvényes szabályok szerint utolsó büntetésüktől számított öt éven belül nem indulhatnak választásokon, vagyis nem lehet őket megválasztani. De azok sem indulhatnak, akik korábban olyan szervezetek munkatársai voltak, amelyeket nemkívánatos vagy szélsőséges szervezetté nyilvánítottak. Ennek alapján mindazok, akik Navalnij korrupcióellenes alapítványában dolgoztak, nem indulhatnak a választásokon, mert a szervezetet – az ellenzéki politikus elleni átfogó kampány jegyében – néhány hónapja szélsőségessé nyilvánították.

De a Kremlnek ez sem volt elég. Arról is gondoskodott, hogy a felszámolt civil szervezetek helyébe ne léphessenek magánszemélyek. Egyrészt ma már nemcsak szervezetet lehet idegen ügynökké nyilvánítani, de természetes személyt is. És e döntés következményei épp olyanok, mint a szervezetek esetében. Az ilyen személyeknek minden nyilvános szereplésükkor jelezniük kell, hogy idegen ügynökök, vagyis figyelemztetniük kell olvasóikat és hallgatóságukat, hogy ennek tudatában figyeljenek rájuk. Másrészt néhány hónapja új szabályokat fogadtak el az ismeretterjesztésre vonatkozóan is. Ma már nem lehet ismeretterjesztő előadást „csak úgy” tartani. Ehhez megfelelő hatósági engedélyhez kell jutni, mert a hatalom a közéleti tevékenységnek ezt a formáját is szigorú ellenőrzése alá vonta. Biztos, ami biztos alapon.

Mindebből jól látszik, hogy a putyini rezsim az év elején elin-

dult azon az úton, ami egyre közelebb viszi a belorusz modellhez. Vagyis a hatalom megtartásában egyre meghatározóbbá válik a kiterjedt és leplezetlen erőszak, és a Kreml kezd egyre kisebb jelentőséget tulajdonítani annak, hogy az emberek mit is gondolnak, mik a vágyaik és elvárásaik. A putyini rendszer – és ennyiben hasonlít az orbánira – folyamatosan méri a közhangulat alakulását. A három nagy közvélemény-kutató intézet mellett – amiből kettő, a VCIOM és a FOM a Kreml szoros felügyelete alatt végzi munkáját, míg a Levanda Központ független intézményként működik – a Szövetségi Védelmi Szolgálat (FSZO) is fenntart egy nagy, de jellegéből következően zárt közvélemény-kutató részleget. Ennek munkatársai valószínűleg mindent mérnek, amire a hatalomnak szüksége van. A Kreml ezekre is alapozva alakította politikáját, mert hosszú időn át rezszonzív volt, vagyis tekintettel volt a közhangulat alakulására. Ezt a vonását teljesen továbbra sem adta fel, és ennyiben különbözik Lukasenko rendszerétől, de annak jelentősége látványosan elkezdett csökkenni. Úgy tűnik, hogy ma már az erőteljes médiamanipuláció, a politikai verseny szabályainak folyamatos átalakítása, a választások elcsalása és a hatalom rendelkezésére álló egyéb erőforrások együttes ereje is kevés ahhoz, hogy a rezsिम biztonságban érezze magát, ezért indított átfogó támadást a civil szervezetek és a független sajtó még megmaradt csoportjai ellen, és – mint azt az év elején láthattuk – a tüntetőkkel szemben kész fokozni az erőszakot. Hogy

ezen az úton meddig megy el, nehéz megítélni. Talán már ma is vannak a hatalmi elitben olyan csoportok, amelyek nem érdekeltek a rendszer további keményedésében. De, hogy lépnek-e, vagy engedik a rendszer belorusz mintára történő átalakítását, egyelőre nem tudható. A jelek nem túl biztatók, már csak azért sem, mert a Kremlben a külvilág véleményére ma jóval kevésbé adnak, mint adtak az ukrainai válság előtt. A hatalmi elit retorikáját már jó ideje erőteljes Nyugat-ellenesség jellemzi. Ez a szólam – bármennyire meglepő is ez – ma hangosabb, mint volt Brezsnyev idején. Mára az az ellentmondásos helyzet állt elő, hogy miközben a hivatalos politika Nyugat-ellenes indulatokat szít, aközben az orosz társadalom a hétköznapi élet szintjén még soha nem volt ennyire nyugatias. Ennek kezelése már most is problémát jelent, és idővel csak fokozódni fog. Egyelőre nem látszik, hogy mi lesz az, ami kibillenti a rendszert Nyugat-ellenességéből, ezt a konfliktust is fel kell majd oldani. Lehet, hogy az Afganisztánban kialakult új helyzet hoz fordulatot Moszkva politikájában. Ha ugyanis súlyossá válna a helyzet az egykori közép-ázsiai szovjet külső határoknál, és a térség egykori szovjet köztársaságai közvetlen orosz védelemre szorulnának, akkor aligha lesz értelme a Nyugattal való hadakozás fenntartásának. Moszkva egész egyszerűen nem lesz képes egyszerre ennyi fronton küzdeni. Választania kell. De az is lehet – ez tűnik valószínűbbnek –, hogy nem a külső körülmények változásai, hanem a belső folyamatok kényszerítik majd ki a rezsिम átalakulását.